

УДК 821.161.2"19"

Л. В. Артеменко,
старший викладач
(Рівненський медичний коледж)
rollld@ukr.net

ПРЕДМЕТНО-ОБРАЗНА КОНЦЕПТОСФЕРА "ЛІТЕРАТУРНІ ТА ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ СЛОВЕСНОГО ВИРАЖЕННЯ" В СЕМАНТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ ПОЕТОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено аналізу теоретичних засад поетологічної лірики, в основі якої – авторська рефлексія або саморефлексія стосовно тих або тих аспектів поетичної творчості чи особистості поета. На матеріалі поетологічного дискурсу української поезії ХХ ст. розглянуто специфіку реалізації семантичних моделей предметно-образної концептосфери "літературні та технічні засоби словесного вираження", в яких відображені поетологічні уявлення митців про словесний (власне слово, звуки, жанри, віршовані розміри тощо) та технічний (перо, стилос, папір тощо) матеріал і інструментарій поета-творця.

Ключові слова: предметно-образна концептосфера, поетологічний дискурс, літературний матеріал творчості, технічний матеріал творчості.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим аспектом сучасних літературознавчих досліджень є так звана поетологічна тематика, тобто специфічний художній дискурс, в межах якого поетичне зображення спрямовується не на зовнішні, по відношенню до себе об'єкти навколишньої дійсності, а, навпаки, саме перетворюється на предмет художнього відображення, окресленого в тих або інших мистецьких ракурсах. Питання художньої авторефлексії, металітературності в сучасному літературознавстві набувають особливої теоретичної ваги, про що дає підстави стверджувати й авторитетна кількість наукових розвідок, у яких ці проблеми наголошуються, так й висловлені в них аргументи науковців (праці О. Рисака, С. Руссової, І. Лучука, М. Богданової, К. Булаєвої, К. Дюжевої, В. Папушиної, О. Турган, А. Вежицької, Х. Вайнріха, С. Мюллер-Зетельман, Х. Шлаффера, А. Вебера, Е. Гессенберга, А. П. Франка, В. Хінка, Л. Хатчен, Р. Олтера, Р. Зігля, М. Хатямової, В. Ходуса, М. Шруби, К. Штайн та ін.). В українському літературознавстві опрацювання проблем художньої поетології все ще знаходиться на початковому етапі та здебільшого репрезентоване зразками аналізу часткових її виявів у творчості окремих українських або зарубіжних митців.

Метою нашої роботи є дослідження специфіки сюжетної реалізації предметно-образної концептосфери "літературні та технічні засоби словесного вираження" в семантичній площині поетологічного дискурсу української поезії ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У предметно-образній концептосфері "літературні та технічні засоби словесного вираження" відображені поетологічні уявлення про словесний (власне слово, звуки, жанри, віршовані розміри тощо) та технічний (перо, стилос, папір тощо) матеріал і інструментарій поета-творця.

1. Літературний матеріал творчості.

Серед творчих рефлексій митців щодо літературного матеріалу поетичної творчості найбільше звернень міститься до слова. Крім власне слова, у поетологічних текстах української лірики ХХ ст. трапляються поетологічні образи звуків і букв, епіграфа, поетичних жанрів, строф, віршованих розмірів і рими.

Образ поетичного слова або й мови загалом постає у поетологічній ліриці в різних предметно-тематичних ракурсах, серед яких:

– естетичні можливості слова: П. Филипович "Я – робітник в майстерні власних слів..."; М. Орест "Поетична мова"; Н. Лівницька-Холодна "Слова"; А. Малишко "Слово", "Радію я, коли знаходжу слово"; М. Терещенко "Слово"; В. Онуфрієнко "Є вірші – їх читати лиш зі сцени..."; С. Караванський "До мови"; Л. Костенко "Страшні слова, коли вони мовчать..."; О. Тарнавський "Формування слова"; Д. Павличко "Слова, поете, неживі..."; Р. Лубківський "Слово";

– слово як поетична зброя: Х. Алчевська "Слово"; Леся Українка "Слово, чому ти не твердая криця..."; О. Олесь "О слово рідне! Орле скутий!"; П. Филипович "Не хижі заклики пожеж..."; В. Сосюра "Я знаю силу слова..."; Б. Павлівський "Слово", "Мова – обличчя нації";

– слово як моральна категорія: Л. Забашта "Заповітне слово"; В. Базилевський "Вірші читаємо перед сліпими..."; М. Луків "Слово", "Мова"; М. Руденко "Плакало слово"; Н. Горик "Мовним покручам"; С. Жуковський "Слово";

– слово як екзистенційна категорія: П. Филипович "Нема словам лічби..."; Н. Лівницька-Холодна "Слова"; В. Мисик "Слово"; В. Малишко "Слова"; Л. Первотмайський "Є в поезії серця жорстокість нещадна..."; М. Руденко "Слово", "Слово моє – застаріле вино...";

– слово в образі людини: А. Малишко "Слово", "Одежа слова"; С. Гординський "Слова"; Л. Забашта "Коли плачуть слова..."; Л. Первомайський "В словах є кров. Вони живуть, слова..."; Д. Павличко "Слова"; П. Гірник "Та відколе, поете, і голос, і музику...";

– магія поетичного слова: М. Орест "Магія слів"; Бабай "Магія"; М. Ревакович "Є якась таємна сила в слові..."; В. Шовкошитний "Магічність Слова";

– слово, співвіднесене із природними образами: О. Олесь "Слова в поезії – квітки..."; М. Литвин "Урок поезії"; Г. Шепітько "Слова, як птахи, прагнуть висоти...", "Слово як дерево має власний корінь...", "Слова, як листя восени...", "Колише ніч старі слова...".

Поетологічні образи, яким притаманна творча рефлексія стосовно звучання вірша, знаходимо у творах Б.-І. Антонича "І"; Л. Первомайського "Вірш починається не з звучання..."; П. Мовчана "Літери". Вартим уваги прикладом сучасної поетологічної словесної гри видається вірш Л. Костенко "Щось на зразок балади, – як вийшли букви з-під моєї влади".

Образ поетичного епіграфа майстерно передано кількома словами у творі А. Вікарук "Коли епіграф більший, як вірші...":

Коли епіграф

Більший, як вірші –

Значить, нема що

Сказати більше [1: 105].

Якщо поетологічний образ поетичного жанру окреслено лише в поезії В. Лесича "Так твориться елегія", то предметно-образні уявлення різних типів віршованих строф – у творах багатьох українських поетів ХХ ст. Переважну більшість останніх присвячено сонетові, як-от: І. Франко "Вольні сонети", "Сонети-невільники"; М. Вороний "Експромт Марусі М-ковій"; К. Вагилевич "До сонета"; М. Рильський "Сонет"; С. Крижанівський "Паралель"; Бабай "До сонетотворця"; І. Світличний "Сонет"; Яр Славутич "Сонет"; О. Тарнавський "Пишучи сотий сонет"; І. Качуровський "Сонет"; Д. Павличко "Сонет"; П. Косенко "Сонете, друже мій! Петрарки і Шекспіри...", "Сонете, друже мій! Скажу тобі відверто..."; О. Гордасевич "Несподіваний сонет"; О. Герман "Найперші дотики до таїни Сонета...", "Снує сівка сльота сонети...", "Та не знаходив у тенетах кабінету...", "Не погасив порив чужинський сяйво Слова...", "Сонет приходиться благотворно, як дитя...", "У чотирнадцяти рядках щемкого болу..."; А. Мойсієнко "Сонет"; А. Шум "Сонет".

У переліку інших віршованих строф, що слугують предметом творчих рефлексій українських митців, – катрен (Б.-І. Антонич "Про строфу"); октава (А. Малишко "Земні октави"); тріолет (І. Світличний "Тріолет"); рондель (А. Мойсієнко "Рондель"); рубаї (Б. Жолдак "Рубаї"). Узагальнений образ строфи представлено у творі Р. Лубківського "Строфа окрилена":

Чотиривірш. Катрен. Така звичайна

Строфа. Ось – екзотичні рубаї,

Частівка, коломийка, дайна... Тайна!

Жар-птиця в клітці. Випусти її [2: 362].

Поетологічні рефлексії різних віршованих розмірів містяться у творах, присвячених ритмам (В. Малишко "Ритми"), ямбові (М. Рильський "Четырехстопный ямб мне надоел..."; Бабай "Невідома птиця"; О. Гончар "Ямб"; І. Муратов "Ямбові"; Л. Дмитерко "Любили ямб співці великі..."), хорео (М. Доленго "Хореї"), гексаметрові (Г. Дігай "Опыт гексаметра"), верліброві (І. Світличний "Верлібр"):

Мій друже ямбе, ритм єдиний

Ніхто не втілює простоту,

Як ти в собі! Стоїш, незмінний,

У муз на мудрому посту [3: 94].

Поетологічні образи рими предметно деталізовано у поезіях М. Семенка "Куховарня"; Л. Первомайського "Душа поезії – не рима"; Бабая "Усе через рими"; Д. Павличка "Старенька рима"; П. Вольвача "Піти у вільний вірш. Але трима..."; А. Мойсієнка "Римо, ти – жито. Мир..."; Ю. Завгороднього "На свято рим і зримих і прихованих..."; Б. Павлівського "Рими", "Я не боюсь дієслівної рими...", "Сон і рими"; Г. Мирослави "Рими, вправлені в свідомість...":

А рима – явище незримо,

Це Духа світлого шляхи.

І вірші пишуться в натхненні

І швидко, й легко! Їхній лет

І невимовний, і вогненний –

Тоді записує поет...

І рими ці в радіохвилі

Господь поетові дає [4: 28].

2. Технічний матеріал творчості.

Попри те, що художніх бразів, у яких відображено технічний матеріал творчості, в українській поетологічній ліриці небагато, потрібно згадати такі з них, як образи стилоса, пера, кулькової ручки та паперу.

Образ стилоса, витворений у поезії Є. Маланюка "Стилет чи стилос? – не збагнув. Двоєчко...", інтерпретовано у віршах В. Білявіва "На могилі Євгена Маланюка" й І. Римарука "Стилет і стилос – повелось із давна...". Перо як технічний інструментарій поета образно осмислено у творах С. Голованівського "Давно пера я в руки не беру..."; І. Драча "Балада про пера", "Перо і меч"; І. Жиленко "Перо"; Б. Олійника "Балада про шевченкове перо"; Ю. Тарнавського "Перо"; М. Затулівітра "Почерк Гумільова"; С. Шелкового "Перо"; М. Тимошенко "Умокну перо":

*Перо
корчиться
на папері,
як перетятий
хробак,
не маючи
про що
писати,
ліпше
вже було
корчитися
мені
самому [5: 30].*

Образ кулькової ручки художньо деталізовано у поезії М. Горбала "Кулькова ручка важка, мов лом...", образ паперу – у творі М. Осадчого "Паперова елегія":

*Папере, ти криївка слова,
Малої пташки синяви,
Папере, в золотій обнові
Із дня буття мій дух яви!
Яви, мені солодкі соти,
Журливі хвилі вороття,
Папере, зв'язківцю народу,
І хліб і сіль мого життя [6: 149].*

Висновки. Таким чином, в українській ліриці ХХ ст. знайшли відображення різноманітні аспекти поетологічної тематики, пов'язаної із предметно-образною концептосферою "літературні та технічні засоби словесного вираження". **Перспективою подальших досліджень** стане вивчення предметно-образних уявлень, співвіднесених із концептами "поет" і "поетична творчість".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікарук А. Межа / А. Вікарук. – Тернопіль : Джура, 2008. – 116 с.
2. Лубківський Р. Громове дерево. Вибрані твори / Р. Лубківський. – К. : Український письменник, 2006. – 525 с.
3. Муратов І. Л. Поезії / І. Л. Муратов ; [упоряд., вступ. ст. і прим. А. Кацнельсона]. – К. : Радянський письменник, 1979. – 286 с.
4. Павлівський Б. Гори, душе моя, зорею / Б. Павлівський ; [літ. ред. та упоряд. Я. Гевко]. – Тернопіль : Лілея, 2012. – 195 с.
5. Тарнавський Ю. Їх немає. Поезії 1970-1999 / Ю. Тарнавський. – К. : Родовід, 1999. – 428 с.
6. Осадчий М. Quos ego / М. Осадчий. – Нью-Йорк : Видавництво "Сучасність", 1979. – 174 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vikaruk A. Mezha [The Boundary] / A. Vikaruk. – Ternopil : Dzhura, 2008. – 116 s.
2. Lubkiv's'kyu R. Hromove Derevo. Vybrani Tvory [The Thunder Tree. Selected Poems] / R. Lubkiv's'kyi. – Kyiv : Ukrain's'kyu Pysmennyk, 2006. – 525 s.
3. Muratov I. L. Poeziyi [Poems] / I. L. Muratov ; [uporyad., vstup. st. i prim. A. Katsnel's'ona]. – Kyiv : Radians'kyu Pys'mennyk, 1979. – 286 s.
4. Pavliv's'kyu B. Hory, Dushe Moja, Zoreiu (Glow, My Soul as a Star) / B. Pavliv's'kyu ; [lit. red. ta uporyad. Ya. Hevko]. – Ternopil : Lileya, 2012. – 195 s.
5. Tarnav's'kyu Yu. Yikh Nemaye. Poezii 1970-1999 [They Have Gone. Poems 1970-1999] / Yu. Tarnav's'kyu. – Kyiv : Rodovid, 1999. – 428 s.
6. Osadchyy M. Quos ego [Quos ego] / M. Osadchyy. – New York : Suchasnist', 1979. – 174 s.

Матеріал надійшов до редакції 11.05. 2015 р.

Артеменко Л. В. Предметно-образная концептосфера "литературные и технические средства словесного выражения" в семантической сфере поэтологического дискурса украинской поэзии XX века.

Статья посвящена анализу теоретических основ поэтологической лирики, в основе которой – авторская рефлексия или саморефлексия относительно тех или иных аспектов поэтического творчества или личности поэта. На материале поэтологического дискурса украинской поэзии XX в. рассмотрена специфика реализации семантических моделей предметно-образной концептосферы "литературные и технические средства словесного выражения", в которых отражены поэтологические представления художников о словесном (собственно слово, звуки, жанры, стихотворные размеры и т. п.) и техническом (перо, стилос, бумага и т. п.) материале и инструментарии поэта-творца.

Ключевые слова: предметно-образная концептосфера, поэтологический дискурс, литературный материал творчества, технический материал творчества.

Artemenko L. V. The Subject and Image Concept Sphere "Literary and Technical Means of Verbal Expression" in the Semantic Plane of the Poetological Discourse of the Ukrainian Poetry of the XX Century.

This article is dedicated to the analysis of theoretical foundations of the poetological lyrics, based upon the author's reflection or self-reflection concerning the one or another aspect of the poetry writing or the author's personality. The problems of the artistic self-reflection and meta-literariness in the modern literary studies acquire the particular theoretical weight, this fact is backed by the respected number of the scientific researches, emphasizing these problems, and by the reasons, adduced in these researches by the scientists. In Ukrainian literary studies, the analysis regarding the matters of the artistic poetology is still at the initial stage and is mostly represented by the patterns of the analysis of the artistic poetology's occurrence in the creative works of the certain Ukrainian or foreign creators. The objective of this article is the specificity analysis of the subject and image concept sphere "literary and technical means of verbal expression" realization through the plot in the semantic plane of the poetological discourse of the Ukrainian poetry of the XX century. The theoretical and methodological background to this article is the systemic and holistic approach to the analysis of the problems of the poetological discourse of the Ukrainian poetry of the XX century, which covers the descriptive, comparative and historical, problematic and thematic, as well as structural and typological, genre studies, motivic, imagological and intertextual methods of analysis of the poetical compositions. The realization specificity of semantic models of the subject and image concept sphere "literary and technical means of verbal expression", reflecting the author's poetological concepts related to the verbal and technical material and poet-creator's tools, is described, based on the material of the poetological discourse of the Ukrainian poetry of the XX century. The results of the research suggest that among creators (poets)' creative reflections related to the literary material of the poetry writing, the most part of appeals are turned to the word. Except the word itself, in the poetological texts of the Ukrainian lyrics of the XX century occur also poetological images of sounds and letters, epigraphs, poetic genres, strophes, meters and rhymes. Notwithstanding the few number of artistic images, reflecting the technical material of the creative work, in the Ukrainian poetological lyrics, the dominating ones among such images are the images of the stylus, quill, ballpoint pen and paper.

Key words: subject and image concept sphere, poetological discourse, poetry writing literary material, creative work technical material.